
ПЕДАГОГІКА

УДК 373.4:614

Лілія ВОВК,

аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) lilia.vovk.90@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто особливості впровадження гендерного підходу у навчально-виховному процесі. Визначено основні чинники гендерного виховання. Виділено основні методи та засоби формування гендерночутливого світосприйняття в дітей молодшого шкільного віку. Здійснено аналіз форм і методів гендерної освіти. Досліджено особливості гендерної культури як результату гендерного виховання

Ключові слова: гендер, культура, гендерний підхід, гендерне виховання, педагогічні технології, чинники гендерного виховання, гендерна ідентичність, маскулінність, фемінність, андрогінність, статева виховання, засоби педагогічного впливу, статева ідентифікація, технології навчання.

Літ. 9.**Lilija VOVK,**

graduate student of General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) lilia.vovk.90@mail.ru

GENDER CULTURE FORMATION IN PRIMARY SCHOOL

The gender mainstreaming features in the educational process is reserched in the article. The main gender education factors are analysed. The main methods and means of forming world outlook gendersensation in primary school children are outlined. The gender education's forms and methods are analysed. It is researched the gender culture features as a gender-education result.

Key words: gender, culture, gender approach, gender education, educational technology, factors of gender education, gender identity, masculinity, femininity, androgyny, sex education, means of pedagogical influence, gender identity, technology training.

Ref. 9.**Лілія ВОВК,**

аспірант кафедри общей педагогіки и дошкільного образования Дрогобыцького
государственного педагогического университета
имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) lilia.vovk.90@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассмотрены особенности внедрения гендерного подхода в учебно-воспитательном процессе. Определены основные факторы гендерного воспитания. Выделены основные методы и средства формирования гендерночутливого мировосприятия у детей младшего школьного воз-

Ключевые слова: гендер, культура, гендерный подход, гендерное воспитание, педагогические технологии, факторы гендерного воспитания, гендерная идентичность, маскулинность, феминность, андрогинность, половое воспитание, средства педагогического влияния, половая идентификация, технологии обучения.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Останнім часом поняття «гендер» не лише увійшло до сфери гуманітарного знання, а й стало звичною темою наукових конференцій, програм та навчальних курсів. Це відкриває нові теоретичні і пізнавальні перспективи для всіх галузей знання. Значний інтерес, викликаний сьогодні до поняття гендеру, свідчить про те, що в останні десятиліття відбулось значне переосмислення проблеми взаємовідношення статей. Ця проблема перестала сприйматись як локальний, мало значущий аспект людського буття. Політичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні і спрямовані на утвердження демократичних засад розвитку держави, зумовлюють необхідність відповідних змін у всіх сферах життя суспільства, в тому числі і в галузі освіти, складовою якої є виховання. Природним є те, що цей процес супроводжується зміною усталених стереотипів і цінностей щодо відносин у суспільстві, зокрема і гендерних. Але усвідомлення українським суспільством об'єктивних змін у гендерних стосунках гальмується відсутністю відповідної системи набуття знань з цих питань.

Аналіз досліджень. Не можна сказати, що вивчення гендеру і культури це проблема абсолютно нова і невідома. Її розробці приділялося значне місце ще в радянських наукових дослідженнях, але, в силу конкретно-історичної ситуації, вони базувалися на інших «негендерних» наукових підставах. Увага до жіночої проблематики в Радянському Союзі була прикута до політичного процесу – боротьбою, за побудову соціалізму.

У країнах Західної Європи і США культурологи і теоретики займаються проблемою гендеру і культури останні 2-3 десятиліття. Її становлення проходило в контексті глобальних соціальних і гуманітарних змін, що охопили європейське та американське суспільство і культуру в новітній час: багатоскладові процеси індивідуалізації людського буття, розвиток концепції захисту прав особи, феміністські рухи, усвідомлення і поглиблення гендерних відмінностей тощо.

Багато авторів займалися проблемами статевого виховання. Серед них слід назвати таких, як Е. Костяшкін, А. Хрипкова, Д. Колесов, В. Каган, Д. Ісаєв, В. Єремєєва, Т. Хризман, В. Агеєв, І. Мягков, М. Мелтас, І. Кон, А. Мудрик і ін. Проте, основна частина їхніх досліджень та міркувань зводилася або до санітарно-гігієнічних і медичних аспектів проблеми, або до опису «призначення» чоловіка й жінки в суспільстві й родині. Єдиної точки зору щодо особливостей формування тендерної культури підрастаючого покоління немає й досі.

Мета даної статті – розглянути основні чинники гендерного виховання та відповідні до них методи та засоби формування гендерно-чутливого світосприйняття в дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Впровадження гендерного підходу у навчально-виховному процесі передбачає розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожного учня незалежно від статі, вивільнення мислення як вчителів, так і учнівської молоді від усталених гендерних стереотипів. Реалізація гендерного підходу в школі можлива за умови формування в молодших учнів відповід-

ного рівня гендерної культури. Дослідження гендерної культури як теоретичної основи її формування в учнів передбачає вивчення її сутності та особливостей.

Розглядаючи сутність гендерної культури, нам необхідно з'ясувати сутнісність таких понять як «гендер» та «культура» в цілому.

На даний момент гендер – одне з базових понять сучасної соціології, яке означає соціальні очікування від представників кожної статі. Вперше термін гендер був запроваджений американським психоаналітиком Робертом Столлером в науковій праці «Стать і гендер: про розвиток мужності і жіночності» (1968 р.). В даній роботі гендер розглядався як поняття, що базується на психологічних і культурних поясненнях, незалежних від тих, які тлумачать психологічну стать.

Саме слово «гендер» має кілька основних значень: в англійській мові термін «gender» визначає рід особи чи предмету (він, вона, воно); грецькою «генос» означає «походження», «матеріальний носій спадковості», «той, що народжує».

Одним з ключових елементів, що визначають поняття гендеру, є поняття «стать». В роботі [6, 13] стать – розглядається як багатогранна полімодальна категорія, яка є предметом вивчення багатьох наук (як біологічних, фізіологічних, медичних так і психологічних та філософських). Загалом під «психологічною статтю» розуміють систему певних потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій, еталонів, які характеризують уявлення людини про себе як про чоловіка (хлопчика) чи жінку (дівчинку), а також наявність специфічних способів поведінки, що реалізують дані уявлення.

Процес статевої ідентифікації часто розбивають на два етапи: статевої ідентифікації та формування психологічної статі. На першому етапі формується думка індивіда про себе як про представника тої чи іншої статі, на другому – відбувається реальне опанування атрибутів поведінки, особливих емоційних реакцій, пов'язаних з чоловічою чи жіночою роллю [5].

На відміну від статевої, гендерна ідентичність базується не на біологічних чи фізіологічних особливостях статі, а на соціально-сформованих рисах, притаманних «жіночності» (femininity) та «мужності» (masculinity) [6, 87].

Маскулінність та фемінність визначаються психологічними характеристиками, соціальними ролями, які історично сформувалися в межах певної культури. Маскулінність – це система властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими. Фемінність – це властивість особистості, що передбачає відповідність жінки власній психологічній статі, дотримання жіночих статево-рольових норм, типової для жінки поведінки, цінностей, установок. Часто маскулінність асоціюють з екстравертивністю, активністю, незалежністю тощо, в той час як фемінність – з інтровертивністю, залежністю, несміливістю, сентиментальністю. Вищий рівень споріднення рис маскулінності та фемінності, досягнутий однією особою, свідчить про її андрогінність. Андрогінність – це поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині (незалежно від її статі і не пов'язана з порушеннями статевого розвитку або статево-рольової орієнтації). Розвинута андрогінія в людини передбачає багатий арсенал і гнучкість її гендерно-рольової поведінки, високі соціально-адаптивні здібності й інші важливі якості.

Отже в першу чергу гендер – це соціальна стать із притаманними їй особливостями поведінки, мислення, що в цілому визначають соціально-рольовий статус людини. [2, 54] Маються на увазі всі етнокультурні та соціально-психологічні відмінності між чоловіками й жінками будь-якої нації або народу, і котрі як психологічні конструкти репрезентовані через психофізіологічні особистісні змінні, а тому в найбільш загальній

формі представлені з позицій динамічної специфіки нервово-психічної (здебільш емоційно-вольової) регуляції.

У найширшому розумінні гендер можна визначити так: гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [1, 32].

Говорячи про сутність поняття культури, слід зазначити, що однозначного підходу до нього на даний час немає. Однак, найбільш адекватним є підхід, запропонований А. Гастевим, що на початку 20-х років минулого століття писав: «культура – це сума звичок народу, його уміння трудитися, сума його можливостей, сума нових соціальних умінь. Сама культура в такому розумінні є не що інше, як технічна і соціальна вправність. Ця сума соціальних умінь – не що інше, як сукупність певних раціональних способів праці в різних сферах діяльності» [3, 35]. І з таким практичним трактуванням поняття культури не можна не погодитися.

Отже, культура по внутрішній суті це технологія (спосіб творчої діяльності) суспільної людини, це спосіб накопичення і передачі людського родового досвіду, його оцінювання і осмислення, це те, що виділяє людину з природи і відкриває шлях її самотнього розвитку. Таким чином, культура реально існує як складна, різнорівнева система, що володіє своїми формами, своєю символікою, традиціями, ідеалами, установками, ціннісними орієнтаціями, образом думки і життя.

Саме тлумачення поняття «гендерна культура» також не є однозначним. В одному трактуванні «гендерна культура» – це сукупність суспільних цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в перебігу його історії, і їй повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки [4, 8].

Інше трактування даного поняття має такий вигляд: «гендерна культура» – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаними з ним інституціями [8].

Наступне визначення гендерної культури звучить, як: «система цінностей суспільства, яка складає таку надіндивідуальну загальнообов'язкову поза генетично дану програму, яка наказує індивідам відповідати певним соціокультурним експектаціям щодо прийнятих для цього суспільства «зразків» поведінки та зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої статі».

Однак найчастіше зустрічається, і найбільш доцільним, на нашу думку, є трактування гендерної культури як системи соціальних, економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот [7, 64].

Цінностями гендерної культури (знання, уміння, навички вихованців) є: гендерна грамотність як система отримання необхідних знань у сфері гендерних досліджень; сформована мотивація до рівноправної участі чоловіків і жінок у суспільному житті та реалізації своїх гендерних прав і свобод; гендерна самоосвіта як набуття власного досвіду з гендерної збалансованості; гендерна чуйність як здатність особистості усвідомлювати та моделювати вплив соціального середовища, реагувати на прояви сексизму; повага до особливостей та індивідуальних проявів особистості незалежно від її статі. У загальному розумінні гендерна культура є результатом гендерного виховання.

Гендерне виховання – це цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведження діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством своїм громадянам залежно від їхньої біологічної статі. Метою гендерного виховання є створення умов для формування егалітарної свідомості, вільної від гендерних стереотипів і відповідальної за свої міжособистісні взаємини в соціумі.

Гендерне виховання конструється на основі аналізу моделей гендерних взаємовідносин, що розвиваються та трансформуються в суспільстві. Гендерне виховання виходить із того, що людина – не абстрактна нейтральна цілісність, а жінка і чоловік, у їхній рівноправності, самовираженні й самоствердженні, що є найважливішим із соціальних орієнтирів у всіх сферах життя демократичного суспільства.

Гендерне виховання особистості здійснюється під впливом родини, освіти, засобів масової інформації, релігії, мистецтва, мови, правової та державної політики. Застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутні нерівність та ієрархія «чоловічого» та «жіночого».

Ефективність гендерного виховання обумовлюється методами його впровадження. У національній школі накопичено значний досвід з розробки та впровадження в навчальний процес технологій, форм і методів викладання, що стали вже традиційними: лекцій, семінарів, диспутів, бесід, самостійної роботи з підручником, написанні рефератів підготовки доповідей тощо. Використання потенціалу цих форм і методів для реалізації задач гендерного виховання має багато позитивного: дозволяє акцентувати увагу учнів на ключових аспектах теми, знайомити з різними концепціями та підходами до проблеми, робити загальні висновки. Однак традиційні методи слабо орієнтовані на активну взаємодію учня з вчителем, самостійне прийняття рішень, що може бути вирішальною передумовою формування їхньої гендерної складової у початковій школі, пріоритетну роль у гендерному вихованні повинні займати сучасні технології навчання, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення, будуються на основі багатобічної взаємодії. До сучасних технологій навчання відносяться різноманітні види дискусій (дискусія-симпозіум, «концентричне коло»), ситуаційно-рольові ігри, драматизації, «мозкові атаки», інтелектуальні аукціони, метод аналізу проблемної ситуації. Важливе місце займають проектні технології: організація різноманітних проєктів і кампаній, видання газет і журналів.

Застосування наведених форм і методів гендерної освіти та виховання сприяє формуванню в учнів початкових класів поведінкових норм, що включають уміння аналізувати, ставити запитання, давати відповіді, критично та всебічно розглядати проблему, робити висновки, адаптуватись до нових соціальних умов, захищати свої інтереси, поважати інтереси та права інших.

Висновки. Гендерне виховання необхідно здійснювати з використанням усіх традиційних засобів педагогічного впливу. А саме:

- своєчасна реакція дорослих на ті чи інші особливості поведінки дітей чи підлітків, їх взаємини з однолітками протилежної статі, емоційна оцінка цих особливостей; адекватна реакція на ті чи інші прояви сексуального розвитку дитини чи підлітка, що ґрунтується на розумінні того, що в їх розвитку є нормальним, а що – відхиленням від норми;
- приклади правильного ставлення дорослих до представників іншої статі. Дорослі не повинні доводити до дітей свої конфлікти, не варто з'ясувати в їх присутності

ті свої стосунки і т. п. Приклади можуть бути взяті також з творів художньої літератури, кіно тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агєєва В. Основи теорії гендеру : навч. пос. / В. Агєєва, Л. Кобелянська, М. Скорик М. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
2. Гайдєнко В. Гендерна освіта для мінливого світу / В. Гайдєнко // Філософія освіти. – К. : Майстер-клас, 2006. – № 1 (3). – С. 54–62.
3. Гастєв А. Как надо работать. Практическое введение в науку организации труда / А. Гастєв. – М. : [б.и], 1972. – 2-е изд. – С. 96–105.
4. Гендерні аспекти державної служби : [монографія] / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василєвська, О. Іваницька // [за заг. ред. Б. Кравченка]. – К. : Основи, 2002. – 456 с.
5. Захарова О. Развитие культуры в контексте современных информационных технологии / О. Захарова. – М. : 2006. – № 5. – С. 40.
6. Іващенко О. Гендерний аспект розвитку молодіжного підприємництва / О. Іващенко // Молодь України : стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К. : НДІ проблем молоді, 1996. – Вип. 5. – С. 196–201.
7. Кікінеджі О. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми / О. Кікінеджі, О. Кіз' // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8. – С. 64–68.
8. Сім'я та гендерна рівність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gender.kiev.ua/vocab.htm>
9. Тойнбі Д. Постижение истории / Д. Тойнби. – М. : Прогресс, 1996. – С. 13.

REFERENCES

1. Ageeva V. Osnovi teorii genderu : navch. pos. / V. Ageeva, L. Kobeljans'ka, M. Skorik M. – K. : K.I.S., 2004. – 536 s.
2. Gajdenko V. Genderna osvita dlja minlivogo svitu / V. Gajdenko // Filosofija osviti. – K. : Majster-klas, 2006. – № 1 (3). – S. 54–62.
3. Gastev A. Kak nado rabotat'. Prakticheskoe vvvedenie v nauku organizacii truda / A. Gastev. – M. : [b.i], 1972. – 2-e izd. – S. 96–105.
4. Genderni aspekti derzhavnoi sluzhbi : [monografija] / M. Piren, N. Gricjak, T. Vasilevs'ka, O. Ivanic'ka // [za zag. red. B. Kravchenka]. – K. : Osnovi, 2002. – 456 s.
5. Zaharova O. Razvitie kul'tury v kontekste sovremennyh informacionnyh tehnologij / O. Zaharova. – M. : 2006. – № 5. – S. 40.
6. Ivashhenko O. Gendernij aspekt rozvitku molodizhnogo pidpriemnictva / O. Ivashhenko // Molod' Ukraini : stan, problemi, shljahi rozv'jazannja. – K. : NDI problem molodi, 1996. – Vip. 5. – S. 196–201.
7. Kikinedzhi O. Formuvannja gendernoi kul'turi molodi: nauково-metodichni materialii do treningovoi programi / O. Kikinedzhi, O. Kiz' // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2007. – № 8. – S. 64–68.
8. Sim'ja ta genderna rivnist' [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.gender.kiev.ua/vocab.htm>
9. Tojnbi D. Postizhenie istorii / D. Tojnbi. – M. : Progress, 1996. – S. 13.

Стаття подано до редакції 12.04.2015 р.